

ANTON TXÈKHOV, MÀXIM GORKI I "L'ONCLE VÀNIA"

FRAGMENTS D'UNA CORRESPONDÈNCIA

La tardor de 1898, Màxim Gorki¹ escrivia una carta entusiasta a Anton Txèkhov, afalagat per l'interès que aquest havia mostrat pels seus textos a un amic comú. S'iniciava així una correspondència que sis anys després estroncaria la mort prematura de Txèkhov. Tot i que només es duïen vuit anys, Gorki tracta des de l'inici el seu corresposal com un deixeble ho fa amb el mestre consagrat. Més enllà de les enormes diferències de tota mena que els separaven, la relació entre ambdós serà intensa i enriquidora, d'una notable complicitat. Després d'una primera resposta, educada i circumspecta, per part de Txèkhov, Gorki torna a escriure'l amb un tema central: les impressions després d'assistir a una representació de *L'oncle Vània*:

1. "Màxim Gorki" era el pseudònim d'Alexei Maximovitx Pèixkov (1868-1936), grafies tradicionals que, segons les normes de transliteració del rus al català, haurien de ser "Maksim Gor'kij" i Aleksej Maksimovič Pešcov. Igualment, l'autor que escrivim tradicionalment com Anton Pàvlovitx Txèkhov caldria transliterar-lo Anton Pavlovič Čekhov. Hom admet, tanmateix, aquestes grafies tradicionals, com també la de Nijni Novgorod, que hauria de ser Nižnij Novgorod.

Nijni Novgorod, novembre 1898

Benvolgut Anton Pàvlovitx,

Gràcies molt sincerament pels vostres mots de resposta i per la vostra promesa d'escriure'm més endavant. Espero una carta vostra, i sobretot voldria conèixer la vostra opinió sobre els meus contes. Fa uns quants dies vaig assistir a una representació de *L'oncle Vània*²; mirava l'escenari i... plorava com una doneta, encara que estic ben lluny de ser un tipus de nervis fluïxos; vaig tornar a casa esbalaït, destarotat per la vostra obra, us vaig escriure una llarga carta i... la vaig estripar. No és possible dir res, amb claredat, del que desvetlla en el fons de l'ànima, però tot veient els vostres personatges en escena tenia la sensació que una serra esmussada em tallava sencer de dalt a baix: les dents de serra mosseguen de dret al cor i sota aquestes mossegades es contrau, gemega, s'esquinça. Per mi el vostre *Oncle Vània* és quelcom de formidable, una fórmula teatral absolutament nova, un martell amb el qual piqueu el cap buit del públic. De tota manera, aquest és invencible en la seva estupidesa i us comprèn ben malament, tant en *La gavina*³ com en *Vània*. Penseu escriure més drames? Ho feu admirablement bé!

En el darrer acte de *Vània*, quan el doctor, després d'una llarga pausa, parla de la calor que deu fer a l'Àfrica, vaig estremir-me d'entusiasme davant de tant de talent, i d'esglai tot pensant en la humanitat, en la nostra existència incolora i miserable. De quina manera colpegeu vigorosament en el cor, i fins a quin punt ho feu amb justesa! Teniu un talent enorme. Però, digueu-me, quina mena de clau us creieu enfonsar amb aquests cops? Ressuscitareu els homes amb això? Som éssers dignes de pietat, sí, veritablement, uns éssers insípidos. Esquerps, repugnants. I cal ser un monstre de virtut per estimar, per plànyer, per ajudar a viure els sacs de budells que som. Tanmateix els homes no ens fan pas menys pietat. Jo, que estic ben lluny de ser un home virtuós, sanglotava tot veient *Vània* i els altres al seu costat, encara que sigui ben estúpid sanglotar i encara més dir-ho. Em sembla, veieu?, que en aquesta peça sou respecte als homes més fred que el diable. Sou indiferent com la neu, com la tempesta. Perdoneu-me, tal vegada m'equivoco, i en tot cas només parlo d'im-

2. L'obra, publicada el 1897, va tenir primer nombroses representacions a províncies. No va ser estrenada a Moscou, pel Teatre d'Art, fins el 1899. Gorki, doncs, va veure la peça en escena abans que el seu autor.

3. La gavina, publicada el 1896 a la revista "El pensament rus", va ser estrenada el mateix any al teatre Alexandrinski de Petersburg, però va ser un fracàs. Posteriorment va ser objecte de moltes produccions en teatres de províncies.

pressions personals. Però, en fi, la vostra peça ha provocat en mi una por, una angoixa semblant a la que vaig sentir altre temps, durant la meua infantesa: tenia en el nostre jardí un racó només meu on podia plantar flors amb les meves mans i on creixien molt bé. Però un dia, quan anava a regar-les, què veig? El parterre esbotzat, les flors esmicolades i, estirat damunt les tiges escampades, el nostre porc, el nostre porc malalt, que s'havia trencat una de les potes de darrere amb la porta cotxera. Però el dia era radiant i el maleït sol il·luminava amb una dedicació i una indiferència especials aquell desastre i les deixalles d'una part del meu cor.

Vet ací com sóc. No em tingueu en compte si us he dit algun mot inconvenient. Sóc un talòs i un pagerol, i en mi l'ànima està inguàriblemment malalta. Com, d'altra banda, cal que sigui l'ànima de l'home que pensa.

Us estrenyo la mà ben fort, us desitjo bona salut i passió per la feina. Estan molt bé les lloances que us dediquen, però no se us estima prou i, em sembla, se us comprèn malament. No voldria pas ser-ne una prova.

A. Pèixkov⁴

Escriviu-me, us prego, com veieu vós el vostre *Vània*. I si us enutjo amb tot això, dieu-m'ho francament. Altrament, esteu-ne segur, us tornaré a escriure.

Txèkhov respon a Gorki pocs dies després, però, tot i el que aquest li demana, no sembla pas massa interessat en parlar del seu teatre. Ben al contrari, liquida ràpidament el tema i afirma de manera contundent que s'ha allunyat definitivament de l'escriptura teatral:

Ialta, 3 desembre 1898

Benvolgut Alexei Maximovitch,

La vostra darrera carta m'ha produït un gran plaer. Gràcies de tot cor. *L'oncle Vània* va ser escrit fa temps, molt temps; mai no l'he vist damunt d'un escenari. Aquests darrers anys l'han estat donant sovint en els teatres de províncies, potser perquè he publicat un recull de les meves peces. En general, les meves peces teatrals em deixen fred, fa molt de temps que em mantinc al marge del teatre, i escriure per al teatre ja no em diu res.

Em demaneu l'opinió sobre els vostres contes. La meua opinió? Un talent indubtable i a més autèntic, un gran talent. [...]

En la resposta següent, Gorki insisteix en els seus comentaris sobre el teatre txekhovianà després d'agrair-li les recomanacions sobre els seus contes realitzades pel "mestre":

Nijni Novgorod, desembre 1898

M'heu escrit una carta ben bona, Anton Pàvlovitx; és just i cert el que dieu de les meves expressions altisonants. No acabo de treure-les del meu vocabulari; el que m'ho impedeix és la por de ser groller. I a més sempre escric corrent, desgracio tot el que faig, i el que és pitjor, visc exclusivament del meu treball literari. No sé fer res més.

Sóc autodidacte, tinc trenta anys. No crec poder arribar a ser millor del que sóc, tant de bo pogués mantenir-me en el grau que he aconseguit. No és gaire alt, però per a mi és suficient. Al capdavant sóc un personatge poc interessant.

Vós sou una altra cosa: la força del vostre talent és una cosa que t'agafa. Dieu que no voleu escriure més per al teatre, això m'empeny a dir-vos uns mots sobre els sentiments del públic en relació a les vostres peces. Diuen, per exemple, que *L'oncle Vània* i *La gavina* són drames d'un gènere nou, en el qual el realisme s'eleva fins a aquests símbols que uneixen la inspiració amb la profunditat de pensament. Trobo que és molt veritat. Sentint la vostra peça somniava en la vida oferta en sacrifici a un ídol, en la irrupció de la bellesa en la vida miserable dels homes, i en moltes altres veritats essencials i profundes. Els altres drames no desvien pas els homes de la realitat cap a meditacions filosòfiques, que és el que fan els vostres. Però, perdó!, vet aquí unes paraules ben supèrflues. Si no escriviu més drames, escriureu contes: la vida i jo no hi perdrem pas. La literatura russa no compta encara amb cap narrador⁵ que us sigui comparable i vós hi sou avui la figura més considerable. [...]

Gairebé un any després d'aquest intercanvi, el Teatre d'Art de Moscou prepara l'estrena de *L'oncle Vània* a la gran ciutat russa. Txèkhov, retingut per la malaltia a Ialta, no pot assistir als assaigs però manté correspondència amb membres de la companyia. Molt especialment amb una jove actriu, Olga Knipper, que interpretava Ielena Andrèievna en aquella producció i que esdevindria la seva amant primer i la seva esposa més endavant:

---

5. Sembla evident que Gorki parla de narrador en el sentit de contista o autor de novel·les breus, no pas en el de novel·lista, ja que per cartes posteriors de la mateixa correspondència és evident l'admiració i consideració que tenia per Tolstoi. D'altra banda, és prou conegut que l'amplíssima producció narrativa txekhoviana se cenyeix als formats breus, en cap cas a la novel·la.

---

4. En tota la correspondència la signatura de les cartes de Gorki i les endreces que li fa Txèkhov corresponen sempre a la identitat real de Gorki.

Ialta, 30 setembre 1899

Em pregunteu sobre la darrera escena entre Àstrov i Ielena. M'escriviu que en aquesta escena l'actitud d'Àstrov en relació a Ielena és la d'algú que està apassionadament enamorat, i que ell "tracta d'aconseguir el que sigui a partir d'aquest sentiment, com un home que s'ofega agafant-se a una canya"⁶. Però això és un error, un gran error! Àstrov troba Ielena atractiva, ella l'ha captivat amb la seva bellesa, però en el darrer acte ell sap perfectament que de tot plegat no en sortirà res, que Ielena està desapareixent de la seva vida per sempre, i en aquesta escena parla amb ella en el mateix to amb què parla de la calor que fa a l'Àfrica, i la besa simplement per passar l'estona. Si Àstrov interpreta l'escena tumultuosament, aleshores es perdrà el to del quart acte, que és tranquil i lent de moviments...

Un cop produïda l'estrena sense la seva presència, Txèkhov confia a l'actriu les seves impressions en la distància:

Ialta, 30 octubre 1899

Els telegrams van començar a arribar el vespre del dia 27, quan jo ja era al llit. M'eren comunicats per telèfon. Em vaig alçar del llit cada cop i vaig córrer cap al telèfon en la foscor, descalç i tremolant; després, just quan tornava a endormiscar-me, el telèfon tornava a sonar, i així un cop i un altre. És el primer cop que la meua pròpia fama m'impedeix de dormir! L'endemà, abans d'anar a dormir, vaig disposar les sabatilles i el batí al costat del llit, però no van arribar més telegrams.

Els telegrams anaven plens d'"aixecades de teló" i d'"èxit brillant", però hi havia alguna cosa en tot plegat que em feia notar que la sensació general no havia estat precisament d'èxtasi. Els diaris que he rebut avui confirmen les meves sospites. Sí, benvolguda actriu, tots vosaltres, seguidors de Tèspis en l'Art Teatral, ara ja no quedeu satisfets amb simples èxits mitjanets, exigiu terrabastall de trons, foc d'artilleria i dinamita. Esteu profundament malacostumats i ensordits amb totes aquestes xerrameques sobre l'èxit, les sales plenes o mig plenes, ja esteu enverinats per aquesta droga, i d'aquí a dos o tres anys no sereu bons per a res! Vet-ho aquí!

Sobre aquest mateix tema de la reacció dels intèrprets davant de l'èxit o fracàs de l'obra insisteix pocs dies després en una carta a Piotr Ivànovitx Kurkin, un metge amic de les seves antigues estades professionals a Sibèria:

Ialta, 2 novembre 1899

Vaig rebent cartes des de Moscou dels actors de *L'oncle Vània*. Estan desesperats perquè van sobreactuar a causa dels nervis i l'excitació. Esperaven causar sensació i de sobte es troben que només han aconseguit un èxit normalet, i això és una cosa que transtorna els actors joves. He estat treballant durant vint-i-un anys i sé que un èxit normalet és el més apropiat tant per a un escriptor com per a un actor. Després d'un gran èxit sempre s'instal·la primer una reacció en forma d'expectatives inflades i després una certa decepció i refredament, una reacció ben explicable en termes fisiològics...

Gorki va anar a Moscou per aquestes dates i, naturalment!, va anar a veure la producció de *L'oncle Vània* del Teatre d'Art diversos cops. En una de les cartes que envia aleshores a Txèkhov, insisteix sobre el tema inicial de la seva correspondència, dos anys abans:

Nijni Novgorod, 21-22 gener 1900

Vaig passar més de tres hores a casa seva [es refereix a Tolstoi], després vaig anar al teatre; hi vaig arribar durant el tercer acte de *L'oncle Vània*. Sempre *L'oncle Vània*. Sempre. I encara tornaré a veure'l, clavat el meu seient. No el tinc pas per una joia, però hi veig més pensament que en les altres. Desborda pensament, símbols, i la seva forma en fa una obra totalment original, incomparable. Liàstima que Vixnievski no compregui l'Oncle, però la resta són tots igual de meravellosos. Stanislavski no dóna de cap manera Àstrov com caldria. Tanmateix, tots actuen admirablement. El Petit Teatre és sorprenentment groller en comparació a aquesta companyia. Quins artistes més intel·ligents i cultivats, quin sentit artístic que tenen! La Knipper és una artista meravellosa, una dona encisadora i una testa intel·ligent. Les seves escenes amb Sònia, que n'eren de belles! Sònia també interpretava molt bé. Tots, fins i tot el criat Grigoriev, eren excel·lents, tots sabien molt exactament el que feien i, us ho juro, fins i tot se li podria perdonar el seu error tenint en compte la seva actuació. En conjunt aquest teatre m'ha fet la impressió d'una empresa sòlida i seriosa, una gran empresa. Sense cap música, aquell teló que se separa en comptes d'alçar-se, tot això li convé perfectament. Jo no podia ni tan sols imaginar-me, ja ho veieu, un joc escènic semblant ni una posada en escena així. Bravo! Lamento no viure a Moscou, seria la persona a qui hom veuria més en aquest teatre. Vaig distingir el vostre germà, dempeus

---

6. De fet, aquesta no era l'opinió d'Olga Knipper. En la carta d'aquesta a Txèkhov del dia 26 de setembre es mostra en desacord amb aquestes paraules, que atribueix a Stanislavski, que precisament interpretava Àstrov en la producció. Pot ser que Txèkhov utilitzés aquest recurs pensant que l'actriu podria utilitzar la carta per convèncer Stanislavski de la seva visió errònia de l'escena.

i aplaudint. Jo no aplaudeixo mai, és humiliant per als actors, o més aviat hauria de ser-ho.

Un cop més, Txèkhov respon sense mostrar cap gran entusiasme per la seva obra teatral:

Ialta, 3 febrer 1900

Benvolgut Alexei Maximovitz,

Gràcies per la vostra carta, pel que m'escriviu sobre Tolstoi i sobre *L'oncle Vània*, que no he vist mai en escena, gràcies sobretot per no oblidar-me.

Txèkhov no va veure en escena *L'oncle Vània* fins l'abril següent, durant una gira del Teatre d'Art de Moscou, concretament a les representacions de Sebastopol. I encara, mesos després, el 27 d'octubre, tenim constància que Anton Txèkhov i Màxim Gorki van coincidir en una representació de l'obra a la seu moscovita de la companyia. Probablement fou una nova ocasió per als comentaris entusiastes del jove escriptor i per a la displicència un xic desencisada del consagrat narrador i dramaturg. ■

Selecció, comentaris i traducció del francès i de l'anglès de Guillem-Jordi Graells.

Textos extrets dels volums: A.Tchékhov-M.Gorki, "Correspondance", París: Les Éditeurs Français Réunis, 1972 (edició de Jean Pérus) i "Chekhov: A Life In Letters", Londres: The Folio Society, 1994 (edició de Gordon McVay).